ILMIY IZLANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA METODOLOGIK MADANIYATNING O‘RNI

Mamatqulov Akmaljon Alijonovich
Osiyo xalqaro universiteti magistranti
Ilmiy rahbar **T. Olimov**
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20267832

ANNOTATSIYA

Ilmiy izlanish samaradorligini oshirish bugungi globallashuv sharoitida fan va ta’lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada ilmiy tadqiqot jarayonlarida metodologik madaniyatning o‘rni, uning tadqiqot sifati va natijadorligiga ta’siri, shuningdek, tadqiqotchining ilmiy fikrlash darajasini shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Metodologik madaniyat ilmiy izlanishning nazariy va amaliy asoslarini uyg‘unlashtiruvchi, tadqiqotchining ilmiy yondashuvini tizimlashtiruvchi muhim omil sifatida yoritiladi. Shuningdek, maqolada metodologik savodxonlikni oshirish orqali ilmiy izlanishlarning aniqligi, ishonchliligi va innovatsion salohiyatini kuchaytirish yo‘llari ko‘rib chiqiladi.

KALIT SO‘ZLAR

metodologik madaniyat, ilmiy izlanish, tadqiqot samaradorligi, ilmiy metod, metodologik savodxonlik, ilmiy fikrlash, innovatsiya, ilmiy paradigma, tahlil, ilmiy yondashuv

KIRISH

Zamonaviy ilm-fan taraqqiyoti shuni ko‘rsatmoqdaki, har qanday ilmiy izlanishning muvaffaqiyati nafaqat uning mavzusi yoki dolzarbligiga, balki tadqiqotchining metodologik tayyorgarligi va ilmiy madaniyat darajasiga ham bevosita bog‘liqdir. Ilmiy izlanish jarayonida metodologik madaniyat tadqiqotning ichki mantiqini belgilovchi, uning izchilligini ta’minlovchi va ilmiy xulosalarning asoslanganligini mustahkamlovchi asosiy omil sifatida namoyon bo‘ladi. Bugungi kunda ilmiy faoliyatning tez sur’atlarda rivojlanishi, interdisiplinar yondashuvlarning kengayishi va axborot oqimining ortishi tadqiqotchidan yuqori darajadagi metodologik kompetensiyani talab etadi. Shu sababli metodologik madaniyat ilmiy izlanish samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy izlanishning samaradorligi deganda uning natijalarining ishonchliligi, amaliy ahamiyati, yangiligi va ilmiy asoslanganligi tushuniladi. Bunday natijalarga erishish esa tadqiqotchining nafaqat nazariy bilimlari, balki metodlarni to‘g‘ri tanlash, ularni izchil qo‘llash va olingan ma’lumotlarni to‘g‘ri talqin qilish qobiliyatiga ham bog‘liq. Metodologik madaniyat aynan shu jarayonlarni tartibga soluvchi va ilmiy izlanishning sifatini belgilovchi asosiy mezonlardan biridir.

ASOSIY QISM

Metodologik madaniyat ilmiy faoliyatda tadqiqotchining dunyoqarashi, ilmiy pozitsiyasi va bilish jarayoniga yondashuvini ifodalovchi murakkab tizim sifatida qaraladi. U ilmiy metodlarning mohiyatini chuqur tushunish, ularni tanlash va qo‘llash qoidalarini bilish, shuningdek, ilmiy natijalarni tahlil qilish va umumlashtirish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi. Metodologik madaniyatga ega tadqiqotchi ilmiy muammoni yuzaki emas, balki tizimli va chuqur tahlil qila oladi, mavjud ilmiy paradigmalarga tanqidiy yondashadi va yangi ilmiy g‘oyalarni ishlab chiqishga qodir bo‘ladi.

Ilmiy izlanish samaradorligini oshirishda metodologik madaniyatning birinchi va eng muhim jihati bu ilmiy muammoni to‘g‘ri qo‘yishdir. Muammoning noto‘g‘ri qo‘yilishi butun tadqiqot jarayonining samarasiz bo‘lishiga olib kelishi mumkin. Metodologik madaniyatga ega tadqiqotchi muammoni aniqlashda uning dolzarbligi, ilmiy yangiligi va amaliy ahamiyatini chuqur tahlil qiladi. Shu orqali tadqiqot yo‘nalishi aniq belgilanadi va ilmiy izlanishning mantiqiy asoslari shakllanadi[1].

Ikkinchi muhim jihat ilmiy metodlarni to‘g‘ri tanlash va ulardan samarali foydalanishdir. Har bir ilmiy muammo o‘ziga xos yondashuvni talab qiladi va metodologik madaniyat tadqiqotchiga mos metodlarni tanlash imkonini beradi. Kuzatish, eksperiment, taqqoslash, tahlil va sintez kabi metodlar ilmiy izlanishning asosiy vositalari bo‘lib, ularning to‘g‘ri qo‘llanilishi natijalarning ishonchliligini ta’minlaydi. Metodologik madaniyat esa bu metodlarning mohiyatini chuqur tushunishga yordam beradi va ularni noto‘g‘ri qo‘llashning oldini oladi.

Ilmiy izlanishda metodologik madaniyatning yana bir muhim jihati bu ilmiy ma’lumotlarni tahlil qilish va interpretatsiya qilishdir. Tadqiqot jarayonida yig‘ilgan ma’lumotlar faqatgina to‘plam sifatida emas, balki chuqur tahlil asosida ilmiy xulosalarga aylantirilishi kerak. Metodologik madaniyat tadqiqotchiga ma’lumotlarni tanqidiy baholash, ularning o‘zaro bog‘liqligini aniqlash va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Shuningdek, metodologik madaniyat ilmiy izlanishning innovatsion salohiyatini oshirishda ham muhim rol o‘ynaydi. Innovatsion yondashuv yangi g‘oyalarni ishlab chiqish, mavjud nazariyalarni qayta ko‘rib chiqish va ilmiy bilimlarni kengaytirish imkonini beradi. Metodologik madaniyatga ega tadqiqotchi an’anaviy yondashuvlar bilan cheklanib qolmaydi, balki yangi metodologik yo‘nalishlarni izlashga harakat qiladi. Bu esa ilm-fanning rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi.

Metodologik madaniyatning shakllanishi ko‘p jihatdan ta’lim tizimi, ilmiy muhit va tadqiqotchining shaxsiy intellektual rivojlanishiga bog‘liqdir. Oliy ta’lim muassasalarida metodologiya fanining chuqur o‘qitilishi, ilmiy seminarlar va tadqiqot loyihalarida ishtirok etish talabalar va yosh olimlarning metodologik savodxonligini oshiradi. Bundan tashqari, ilmiy rahbarlarning tajribasi va yo‘naltiruvchi faoliyati ham metodologik madaniyatni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

Bugungi kunda ilmiy izlanishlarda raqamli texnologiyalar va axborot tizimlarining keng qo‘llanilishi ham metodologik madaniyatga yangi talablar qo‘ymoqda. Tadqiqotchilar katta hajmdagi ma’lumotlarni tahlil qilish, statistik dasturlar bilan ishlash va raqamli resurslardan samarali foydalanish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi zarur. Bu esa metodologik madaniyatning zamonaviy bosqichini shakllantiradi va ilmiy izlanish samaradorligini yanada oshiradi[2].

Metodologik madaniyat ilmiy izlanishning ishonchliligini ta’minlashda ham muhim rol o‘ynaydi. Har qanday ilmiy natija faqatgina empirik ma’lumotlarga emas, balki ularning to‘g‘ri metodologik asoslanishiga ham tayanishi kerak. Aks holda ilmiy xulosalar subyektiv xarakter kasb etishi mumkin. Metodologik madaniyat esa ilmiy xulosalarning obyektivligini ta’minlaydi va ularni umumiy ilmiy bilimlar tizimiga integratsiya qilish imkonini beradi.

Ilmiy izlanish samaradorligini oshirishda metodologik madaniyatning yana bir jihati bu tanqidiy fikrlash qobiliyatidir. Tanqidiy fikrlash tadqiqotchiga mavjud nazariyalarni shubha ostiga olish, ularni qayta ko‘rib chiqish va yangi ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqish imkonini beradi. Bu esa ilm-fanning rivojlanishida muhim omil hisoblanadi.

---

[1] Bunge M. *Scientific Research Methodology*. – New York, 1998.

[2] Kuhn T. *The Structure of Scientific Revolutions*. – Chicago, 1962.

Ilmiy izlanishlarda metodologik madaniyatning o‘rni haqidagi yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy tadqiqot faoliyatida metodologik yondashuvlar nafaqat yordamchi vosita, balki ilmiy bilish jarayonining asosiy tayanch ustunlaridan biri hisoblanadi. Metodologik madaniyat tadqiqotchining ilmiy fikrlash uslubini shakllantiruvchi, uning izlanish jarayonini tartibga soluvchi va natijalar ishonchliligini ta’minlovchi kompleks tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Shu ma’noda, ilmiy izlanish samaradorligi ko‘p jihatdan tadqiqotchining metodologik tayyorgarligi darajasiga bog‘liq ekani yaqqol ko‘rinadi.

Muhokama jarayonida shuni alohida ta’kidlash kerakki, ilmiy muammoni to‘g‘ri qo‘yish masalasi metodologik madaniyatning markaziy nuqtalaridan biridir. Amaliy kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab ilmiy izlanishlar aynan muammoning noto‘g‘ri yoki noaniq qo‘yilishi sababli o‘zining ilmiy qiymatini yo‘qotadi yoki kutilgan natijani bermaydi. Demak, metodologik madaniyat tadqiqotchiga muammoni aniqlashda nafaqat intuitiv yondashuvga, balki ilmiy asoslangan tahlilga tayanish zarurligini anglatadi. Bu esa ilmiy ishning boshlang‘ich bosqichidayoq uning sifatini belgilab beradi[3].

Shuningdek, ilmiy metodlarni tanlash va qo‘llashdagi aniqlik ham metodologik madaniyatning amaliy ahamiyatini belgilaydi. Ilmiy adabiyotlarda ta’kidlanishicha, bir xil muammo turli metodlar yordamida turlicha natijalar berishi mumkin. Bu holat metod tanlash jarayonining qanchalik muhim ekanini ko‘rsatadi. Metodologik madaniyatga ega tadqiqotchi esa metodlarning imkoniyatlari va cheklovlarini chuqur anglaydi, ularni bir-biri bilan uyg‘unlashtira oladi va natijada ilmiy xulosalarning ishonchliligini oshiradi.

Muhokamada yana bir muhim jihat sifatida ilmiy ma’lumotlarni tahlil qilish va interpretatsiya qilish jarayoni e’tiborga loyiqdir. Ko‘plab tadqiqotlarda ma’lumotlar yetarli darajada to‘plangan bo‘lsa-da, ularni chuqur tahlil qilish va mantiqiy xulosalarga aylantirishda kamchiliklar kuzatiladi. Bu esa metodologik madaniyatning yetarli darajada shakllanmaganligini ko‘rsatadi. Aslida, ilmiy natijaning qiymati faqat ma’lumotlarning ko‘pligi bilan emas, balki ularning ilmiy asosda talqin qilinishi bilan belgilanadi.

Metodologik madaniyatning innovatsion salohiyatni oshirishdagi o‘rni ham muhokamada alohida ahamiyatga ega. Bugungi globallashuv sharoitida fanlararo integratsiya kuchayib borar ekan, tadqiqotchidan yangi yondashuvlar va original g‘oyalarni ishlab chiqish talab etiladi. Metodologik madaniyat esa aynan shu jarayonda ijodiy va tanqidiy fikrlashni uyg‘unlashtiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Bu esa ilmiy izlanishlarni an’anaviy chegaralardan chiqarib, yangi ilmiy ufqlarni ochishga yordam beradi.

Shu bilan birga, metodologik madaniyatning shakllanishiga ta’sir etuvchi omillarni tahlil qilish ham muhimdir. Ta’lim tizimida metodologik fanlarning chuqur o‘qitilishi, ilmiy muhitning mavjudligi va ustoz-shogird an’anasining rivojlanganligi tadqiqotchining ilmiy saviyasini oshiradi. Muhokama shuni ko‘rsatadiki, metodologik madaniyat faqat individual bilimlar majmui emas, balki ijtimoiy va ta’limiy muhit mahsuli hamdir[4].

Raqamli texnologiyalar rivojlanishi esa metodologik madaniyatning yangi bosqichini shakllantirmoqda. Katta hajmdagi ma’lumotlar bilan ishlash, sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish va statistik modellashtirish kabi ko‘nikmalar bugungi tadqiqotchidan yuqori darajadagi metodologik tayyorgarlikni talab qiladi. Bu esa ilmiy izlanishlarning tezligi va aniqligini oshiradi, biroq shu bilan birga metodologik xatoliklar xavfini ham kuchaytiradi.

Umuman olganda, muhokama natijalari metodologik madaniyat ilmiy izlanish samaradorligini oshirishda hal qiluvchi omil ekanini tasdiqlaydi. U ilmiy faoliyatning barcha bosqichlarini qamrab olgan holda, tadqiqotning sifatini, ishonchliligini va innovatsionligini

---

[3] Popper K. *The Logic of Scientific Discovery*. – London, 1959.

[4] Bunge M. *Scientific Research Methodology*. – New York, 1998.

ta’minlaydi. Shu sababli metodologik madaniyatni rivojlantirish zamonaviy ilm-fan taraqqiyotining eng muhim vazifalaridan biri bo‘lib qolmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ilmiy izlanish samaradorligini oshirishda metodologik madaniyat hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lgan omillardan biridir. U ilmiy tadqiqotning barcha bosqichlarida – muammoni qo‘yishdan tortib, natijalarni tahlil qilish va xulosalashgacha bo‘lgan jarayonlarda muhim rol o‘ynaydi. Metodologik madaniyatga ega tadqiqotchi ilmiy izlanishni tizimli, asoslangan va innovatsion tarzda amalga oshiradi. Shu sababli metodologik savodxonlikni oshirish, ilmiy metodlarni chuqur o‘rganish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ilm-fan taraqqiyotining asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Forobiy A. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
2. Beruniy A. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Fan, 2018.
3. Ibn Sino A. Donishnoma. – Toshkent: O‘zbekiston, 2019.
4. Karimov I. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent, 2008.
5. Popper K. Ilmiy bilish mantiqi. – Moskva, 2005.
6. Kuhn T. Ilmiy inqiloblar tuzilishi. – Chicago, 1962.
7. Bunge M. Scientific Research Methodology. – New York, 1998.